

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

MAART
1955

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

28e JAARGANG
N° 3

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 6I, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

„REIZIGERS IN UTRECHT”.

Reeds enige jaren geleden heeft ons erelid G. A. Evers, oud-conservator van de Rijks Universiteit aan onze vereniging aangeboden een door hem bijeengebrachte verzameling van brieven en andere stukken welke onder de titel „Reizigers in Utrecht” zou kunnen worden uitgegeven.

Het boekwerk bevat de in het nederlands vertaalde reisbeschrijvingen van buitenlanders, die in de loop der eeuwen Utrecht bezochten en over onze stad hun bevindingen en oordelen hebben opgeschreven. Het werk zal omvatten de periode 1500-1900 en belooft een belangrijk geheel te worden, dat een nieuwe kijk op Utrechts verleden geeft.

Aanvankelijk was het met het oog op onze geldmiddelen niet mogelijk dit werk uit te geven, doch nu de gemeente Utrecht zich bereid heeft verklaard om de uitgave met een belangrijke subsidie te steunen is het mogelijk gebleken voor het boekwerk een uitgever te vinden. Uitgeverij „Het Spectrum” alhier zal een en ander verzorgen; zij heeft zich bereid verklaard hiervan een rijk geïllustreerd en goed-verzorgd boek te maken.

De vereniging Oud-Utrecht krijgt daarbij een aantal exemplaren toegewezen, welke door de vereniging aan de leden tegen sterk verminderde prijs kunnen worden geleverd. Het bestuur hoopt, dat het werk nog dit jaar zal verschijnen. Zodra de verschijning tegemoet kan worden gezien, zal het bestuur de inschrijving voor onze leden openstellen en op deze plaats nadere gegevens over prijs en afname bekend maken.

EEN MERKWAARDIGE KAART VAN NICOLAES VAN GEELKERCKEN.

Het Rijksarchief te Arnhem mag zich verheugen in het bezit van een aantal kaarten van de bekende graveur-cartograaf Nicolaes van Geelkercken, geboren te Scherpenzeel, van 1610 af werkzaam op verschillende plaatsen, van 1628—1656 landschaps-landmeter te Arnhem; maker van de stadsplattegronden in de grote Emmius-uitgave en tekenaar van de kaarten van Gelderland en zijn vier kwartieren, voorkomend in Pontanus' *Historiae Gelricae libri XIV* uit 1639 en in de vertaling van dit werk door Arend van Slichtenhorst uit 1653.

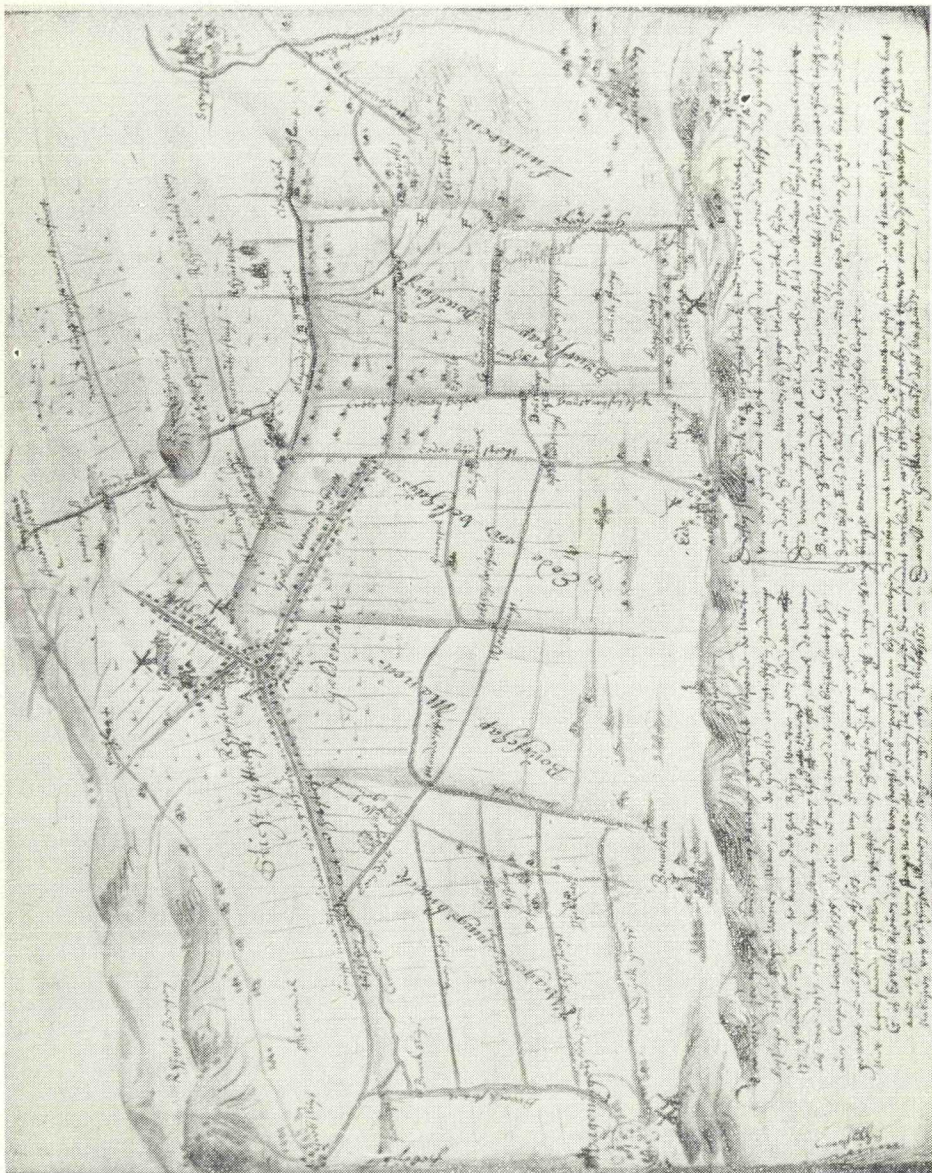
Het kaarttekenen en landmeten zat de familie in het bloed, want Nicolaes' zonen drukten vaders voetstappen: Isaak, vaders opvolger, van 1653—± 1670, Arnoldus 1649 en Jacobus 1639—1641. Mr S. J. Fockema Andreae oordeelt in zijn *Geschiedenis der Kartografie van Nederland* (1947) „dat Geelkerck's kaarten binnen de grenzen van haar opzet suggestieve en aantrekkelijke beelden geven”.

Wellicht geldt dit nog meer voor het kaartje van de zuidelijke Gelderse Vallei, gedateerd Juli 1655 (In Alg. Verzameling no 202). Maar niet alleen is dit kaartje uitnemend getekend en fris, bijna impressionistisch gekleurd, zodat het een lust voor het oog is, zijn waarde wordt nog verhoogd door het bijschrift van de tekenaar, omdat dit een licht werpt op de stichts-gelderse controverse over de waterlossing. Bedoeld bijschrift dan luidt:

Voor dese soo heb ick onders. een kaertjen gemaect nopende de waeterlossinge deeser leege veenen waer, over de Gelderse en(de) Stichtz(en) in handelinge syn getreden, om voor te komen dat het Rhywaeter geen schade meer als voor desen en soude doen, want in mijnen tijt heeft twaeter vier oft 5 mael de veenen overloopen teweten A 1599, A 1602 en(de) noch 2 mael dat ick buytenslants sijn geweest en(de) nu lestmael A 1651 daarvan ietwes opt' pampier gebracht is, niet tegenstaende. soo hebben de Stichtse eenen Slaeperdijck gelegd, in vogen als volgt.

Desen Slaeperdyck is $\frac{3}{4}$ uyr gaens laeck en(de) van 10 tot 13 voeten hoegh by twee roe breed streckende van een hoochlant tot het andere, alsoo dat al de geene die tusschen den Grebdyck en(de) desen slaeper wonen, by hooge vloten prijckel lyden. Die veranderingh is met A B C aen gewesen. A is die nieuwe sluys aen de Swaluerstert. B is den slaeperdyck. C is de heer van Rhywoutssluis. D is de groote huel tussch(en) 3 en 34 duym wijt. E is de Clene huel tusschen 17 en(de) 18 duym wijt. F wijst aen hoe het Lunterse en(de) Dousburgse waeter naer de vors. (egde) huelen loopt:

Dieß ist ein Feld, das im Jahr 1687
 von dem Herrn von ... gekauft
 wurde, und seitdem in ...
 Theilung gekommen ist. Die
 Größe dieses Feldes beträgt ...
 Morgen.

Dieß ist ein Feld, das im Jahr ...
 von dem Herrn von ... gekauft
 wurde, und seitdem in ...
 Theilung gekommen ist. Die
 Größe dieses Feldes beträgt ...
 Morgen.

...

G is Esvelts nyeuen dijk aen de veensteegh, heb in present van den bovcant van desen dyck gewaeterpast bevinde als t' waeter soo hoo staet dat het lant aen(de) oostsyde van(de) veensteegh wel 80 offte 90 roeden sal onder floyen Die omstanders verklaeren eer sy tselve duer staeken dat t' waeter over den dijk stortten tot schade van(de) nabuyren van Velthuysen Maenen en(de) Wageningen.

Act(um) in Julius A 1655

Door N van Geelkercken lantm(eter) deses vorstend(om)s.

In feite is dit stuk een klacht over de vele doorbraken van de Grebbedijk. Die van 1595, toen het water met zoveel kracht de Vallei binnenstroomde dat 't het wachthuis en de brug aan de Slijkpoort te Amersfoort deed instorten, na eerst de Zandpoort te Wageningen verwoest te hebben, noemt Van Geelkercken niet. Tengevolge van die dijkbreuken leed Veenendaal, vrijwel onbeschermd in het midden van de Vallei gelegen, het meest van „al de geene die tusschen den Grebdyck en(de) desen slaeper wonen.” Opmerkelijk is de naam Swaluerstert, duidend op de vorm der watervertakking. De naam is vrijwel vergeten thans. De Geldersen wierpen tegen het hoge water een dijk op, Esvelts nieuwe dijk aan de Veensteeg. Bedoelde dijk heet thans Meikade d.i. kade langs de meien of hooilanden. De oude dijk lag westelijker (Topogr. kaart 1 : 25000 no. 467 Veenendaal.) De dijk was blijkens Van Geelkerckens mededeling niet afdoende. 't Is waarschijnlijk een kade geweest.

Nu in Veenendaal op 5 Maart de watersnood van 1855 herdacht werd, het jaar waarin de slaeper bezweek aan de Munnikenheul, is dit kaartje bijzonder actueel.

Veenendaal.

D. PHILIPS.

DE GRENS GOOI—STICHT IN HET KAARTBEELD.

Het pas verschenen werkje van S. J. Fockema Andreae over Willem I, graaf van Holland, en de hollandse hoogheemraadschappen, bevat een reproductie van de kaart van Holland van Van Berckenrode, waarop de grens van 1535 schijnt afgebeeld te zijn, maar in een zeer onnauwkeurige vorm. De inschinkeling langs de grens Eemnes-Baarn is veel te kort, en de andere drie grensstukken zijn sterk mistekend.

Ernstiger is dat de kaart van A. van der Zweep achterin prof. Enklaars: Het landsheerlijk bestuur in het Sticht Utrecht, 1922, die de toestand van ongeveer het jaar 1500 in beeld brengt, door het gezag van dat werk aanleiding zou kunnen geven dat een in vele

opzichten onjuist kaartbeeld als gezaghebbend beschouwd zou worden. Het is dus wel nodig hierop enkele correcties te geven.

De (niet opgegeven) schaal van deze kaart bedraagt ongeveer 1 : 180000. De verschillende gerichtheid van de grensdelen aan weerszijden van de schinkel, waarvan er slechts één werkelijk op de Domtoren raait, komt niet tot uiting, en de schinkel zelf is ongeveer 900 meter groot getekend ter plaatse van het conferentieoord Drakenburg, in plaats van ongeveer 125 meter groot tussen grenspalen 6 en 7, bij Heidebloem.

Het grensgedeelte Leeuwenpaal-Eemmond (oude toestand) klopt niet met de kaarten van De Roy en Tirion. Ook de grenzen van de gerechten, die overgenomen zijn naar de niet altijd juiste gissingen van dr A. A. Beekman, geven aanleiding tot ernstige critiek.

De grens Eemnes-Buiten—Eemnes-Binnen, aangegeven op de kaart van Gooiland van Ottens, behoort geheel recht te zijn. De noordpunt van Oostveen-Maartensdijk is véél te ver doorgetrokken, tot de grensschinkel toe, maar de noordpunt van De Bilt daarentegen, nog pas door herstel van de grenssteen weer kenbaar gemaakt, behoort verder *langs* De Vuursche door te lopen. Omstreeks 1500 toch zal de tegenwoordige toestand van deze grenzen, die correspondeert met de opmetingen van raadsheer Nicolai van 1539, al wel gegolden hebben.

De vorm van de Vuursche-heerlijkheid zal ook wel niet veel verschild hebben van de kaart van 1597 in het Rijksarchief. Dit gebied is op de geïncrimineerde kaart tot voorbij de grensschinkel getekend, dus véél te ver naar het Noorden, en de vorm lijkt sterk op een gissing te berusten.

De onjuiste voorstelling van de noordpunt van De Bilt is zeker aan de kaart van De Roy te wijten, waar ik al onlangs voor waarschuwde, en die speciaal wat betreft de grenzen, bij voorbeeld ook die van Baarn en de beide „Nonnengroepen”, op zichzelf beschouwd eigenlijk wat details betreft nauwelijks ook maar enige bewijskracht heeft.

M. RAVEN.

SAKEN VAN CLEYNDER IMPORTANTIE.

Oude-dags-verzorging.

Katarina van Ep, weduwe van Pieter Vermerk, was hetzij door ouderdom, hetzij door lichte lichaamsgebreken waarschijnlijk niet meer in staat, om geheel voor zichzelf te zorgen. Daarom zal zij uitgezien hebben naar geschikte hulp en bijstand, die het haar mogelijk maakte haar laatste levensjaren met minder zorg en moeite door te brengen.

Daarin was zij geslaagd: het echtpaar Adriaen Stael en Mechtelt Weiman bleek bereid het haar gedurende haar verdere leven ge-

makkelijker te maken. De voorwaarden, die wederzijds gesteld waren, werden 5 Juli 1727 notarieel vastgelegd.

De weduwe Vermerk zou bij de echtelieden komen inwonen en „versorgd worden van goede kost, drank, bestoppen en benajen, vuur, licht, bewassen en alles wat verder tot haer dagelijx onderhoud” nodig zou zijn, „daer onder mede gerekent alle morgen en avond een rantzoentje genever”. Uitdrukkelijk werd echter hiervan uitgezonderd „het kopen van stoffagie tot klederen van linde (= linnen), wolle en beddegoed, met het maken van dien”: dat zou zij zelve bestossen. Dit alles „haer leven langh te gedueren”.

De weduwe Vermerk zou daarvoor ieder jaar betalen een bedrag van 70 gulden, „voor welke somme (zij) mede sal worden bedient en opgepast, gerak en gemak aengedaen zoo in siekten als anders.”

Maar het per jaar te betalen bedrag was niet voldoende voor al hetgeen de weduwe van de echtelieden zou genieten. Daarom werd overeengekomen dat de laatsten bij haar overlijden „tot suppletie van dien in eygendom (zouden) blijven behouden alle haer linde en wolle, meubilen, huysraad en inboedel boven het volle jaer huer of kostgelt, waerin zij sal komen te overlijden” en bovendien zou in hun bezit overgaan een lijfrentebrief in kapitaal groot 500 gulden, welke brief haar uit den boedel van haar zuster Maria van Ep, gehuwd met Frederik van der Ster, was toebedeeld. Als tegen-prestatie zouden de echtelieden dan echter hebben te „bekostigen haere begrafenisse zo en in dier voegen deselve nae haer fatsoen in redelijckheyd door Abraham Noppe en Jacobus van Keulen zal worden gereguleert en gedaen, des voornoens ten elf ueren”.

Ook in het geval, dat het de weduwe Vermerk op zekeren dag niet langer zou bevallen „de inwoning, kost, drank &c. te continueren” werd voorzien. Zij zou de vrijheid hebben de overeenkomst te beëindigen. Maar dan zou zij verplicht zijn aan de beide echtelieden voor elk jaar, dat zij bij hen gewoond zou hebben, het reeds betaalde bedrag van 70 gulden te verhoogen tot 100 gulden, dus voor elk jaar een bedrag van 30 gulden bij te passen.

De beide echtelieden hadden echter de vrijheid tot het verbreken van het contract niet: zij waren „verplicht hunnerzijds dit contract te moeten uythouden en nakomen tot haer overlijden toe”.

Ruim twee jaren later, 15 November 1729, overleed Catharina Ep, weduwe van Pieter vander Merck, „aent Oudekerckhoff over de Stads kelder”.

Ver van 't vaderland gestorven.

In vorige eeuwen hebben de Nederlanden heel wat soldaten geleverd, en land en stad van Utrecht hebben daarvan hun deel opgebracht. Niet alleen in de tijden, toen groote en kleine heeren om meer of minder belangrijke geschillen, persoonlijke veten soms, elkander beoorloogden. Ook in de eeuwen die voorafgingen aan

de groote revolutie. Maar toen vond de werving van soldaten meer plaats ten behoeve van regeerende vorsten.

Zoo beoorloogde Venetië in de 17e eeuw nog de Turken. En de daarvoor noodige manschappen werden zelfs uit de Nederlanden bijeengebracht.

Volgens een verklaring van Johan Philips Booth, in 1704 afgelegd, had hij begin Juni 1687 dienst genomen „onder het regiment van den oversten Venediger in den Venetiaansten dienst”. Eenige dagen later was hij uit Amersfoort, blijkbaar de verzamelplaats, als soldaat vertrokken. Zekere Johannes Ernestus van Westrenen was „sergiant”, en beiden behoorden tot de „compagnie van de majoor Ouwer”. Johannes Smal en Johannes Ros behoorden „met meer andere Utrechtse ende Amersfoorders” tot dezelfde compagnie. De tocht ging naar Venetië. Daar aangekomen werd de compagnie „geëmbarqueert om naar Castelnovo naar Dalmatiën over te steecken”. Maar dat ging niet voorspoedig. Integendeel. De compagnie heeft „op die reyse door contrarie winden ontrent veertien weecken sloop gelegen”. Onder de militie „begoste de roode loop te grasseren, waar aan de voornoemde Westrenen binnen scheepsboort is sieck geworden”. Hij overleed „ontrent den wijnoogst”. De overledene is toen door Booth „nevens den voorn. Johannes Smal ende andere sijner lansluyden aan lant gebracht ende buyten de stad Sara in Dalmatie in een capel begraven”.

Aldus het verhaal van Booth, die toen hij dat alles verhaalde 32 jaren oud was en dus op zijn 15e jaar het avontuurlijke leven van soldaat in vreemden dienst aanving. K.

KLEINE MEDEDELINGEN.

Tentoonstelling prof. Harting. Gedurende de maand Maart wordt in het Universiteitsmuseum een kleine tentoonstelling georganiseerd van herinneringen aan P. Harting, hoogleraar te Utrecht van 1843—1882. Harting is vooral beroemd geworden door zijn handboek „Het Mikroskoop”, nog steeds de beste beschrijving van de ontwikkeling van dit instrument, en door zijn werk op zoölogisch gebied (zijn handboek voor zoölogie is, hoewel verouderd, nog steeds bruikbaar). Maar ook buiten zijn eigenlijke werkkring lagen zijn activiteiten. Zowel ANI als NATURA danken hun bestaan aan Harting, zijn Transvaalactie tijdens de vrijheidsoorlog der Boeren had groot succes (1880—1881). Van veel binnen- en buitenlandse genootschappen was hij correspondenderend lid of erelid.

Het museum is geopend elke Maandag-

en Donderdagmiddag, benevens de eerste Zaterdagmiddag van de maand van 14—17 uur, Dinsdagavond 15 Maart van 20—22 uur en verder op aanvraag.

Pieterskerk te Utrecht. In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 5 Februari j.l. vonden wij een beschouwing over de Pieterskerk, geschreven door de utrechtse correspondent van dit blad. Wij nemen er een gedeelte van over, vooral omdat maar weinig stadgenoten beseffen in welke deerlijke staat de kerk eigenlijk verkeert.

De correspondent schrijft:

„Toen wij bij de kerk aankwamen, waar J. L. A. baron van Ittersum, een der kerkvoogden van de walse gemeente, ons in contact zou brengen met de architect, de heer P. H. N. Briët uit Hilversum, en de koster, de heer A. M. van Akerlaken, welke laatste een boeiend

geschrikt over het kerkgebouw heeft samengesteld, dachten we, dat het nogal meeviel.

Bij kalme beschouwing ontwaarden wij nergens verontrustende tekenen, die op dringend herstel zouden wijzen. En ook toen we de kerk hadden betreden en met de andere heren hadden rondgekeken, verwonderden we ons slechts over de schoonheid van de zuilenbouw en de architectonische zuiverheid, waarmee vroegere geslachten dit monument hebben opgetrokken.

Een onderhoud met de architect hielp ons echter spoedig uit de droom. Sommige gewelven staan op het punt van instorten, zei de heer Briët, en bij elke storm houden we ons hart vast voor het dak. Alle daken van de zijbeuken zijn aangetast door de houtzwam en al kunt u dat van hieruit niet zien, toch vreet het euvel voort, zodat ingrijpen onvermijdelijk is geworden.

U moet eens letten op de symmetrie bij deze bouw, vervolgde de architect, en op de prachtige zuilen van rode zandsteen. Men heeft hier pleisterwerk op aangebracht, maar waar dat is verwijderd, komt de rode kleur er doorheen schemeren. De kerk moet vroeger aan een Rijnarm hebben gestaan en alle zuilen zijn uit Duitsland per schip aangevoerd.

In 1674 zijn de torens bij een storm in de kerk gevallen, waardoor ook het orgel werd vernield. Later heeft men er, vermoedelijk wegens geldgebrek, een westgevel van baksteen voor in de plaats gezet, waardoor zowel de torens als de galerij kwamen te vervallen. Men heeft meer barbaarsheden toegepast bij tal van herstelwerkzaamheden, want na branden zijn ook de kappen der daken steeds steiler gemaakt, waardoor de bovenramen moesten worden ingekort, terwijl de knoeiboel, die nu in het hoogkoor te zien is, maar die men door de bouw van een nieuw orgel tenminste aan het gezicht heeft onttrokken, ten hemel schreiend is.

Na deze vluchtige oriëntatie hebben we het interieur meer in details bezichtigd, waarbij het de beschouwer bij iedere stap droef te moede werd over de misvormingen, welke het voorgeslacht zonder enige piëteit aan kapellen, spitsbogen, vensters en schilderwerk heeft toegebracht.

Uit een der kapellen kwamen we in de onder het hoogkoor gelegen crypt, waar-

in een diffuus licht tussen de drie beuken de uit rode zandsteen bestaande sarcofaga van bisschop Bernulphus, de stichter van de kerk, mild bestraalt. Symbolisch stelt deze crypt het dodenrijk voor. En de verdeling in drie beuken ontstaat in dit grafgewelf door de drie evenwijdig lopende cilindrische tongewelven, gedragen door de kloeke zuilen in twee rijen van drie. Deze tongewelven vertonen geen ribben of gordelbogen, ze zijn nog geheel gelijksoortig aan de gewelven in de vroeg-christelijke catacomben e.d. De muurpilasters zijn bekroond door de romaanse consoles, die men daar overal aantreft, waar een rondboog of gewelfvlak overgaat in het platte vlak. De schachten van de zes zuilen zijn paarsgewijs op drie verschillende manieren geornamenteerd met fraai uitgevoerde, doch enigszins onregelmatig verlopende insnijdingen in de grauwe zandsteen, waaruit zij bestaan.

Het middenschip van de kerk, met de imposante beide rijen zuilen en daarboven de forse arcade en in de lantaarn de twee rijen rondboogvensters, is wel een der best bewaarde gedeelten van deze eenvoudige, doch zo indrukwekkende architectuur.

Wanneer men bij de komende restauratie aan het schip moet beginnen, doet zich het belangwekkende probleem voor, zegt de heer Van Akerlaken, of men deze prachtig gevormde monolithische, roodzandstenen zuilen, die naar boven toe zich steeds „verjongen”, na de ontleistering en de daarbij ook noodzakelijke reparatie met dezelfde steensoort zo in natura mag laten staan, dan wel of men ze toch weer moet bedekken. De kenners zijn het er namelijk wel ongeveer over eens, dat de zuilen en kapitelen in dit soort kerken van begin af aan bepleisterd en beschilderd zijn geweest. Doch velen voelen er meer voor, de schitterend gevormde zuilen in natura te laten prijken.”

Wij kunnen hier nog aan toevoegen, dat de kosten van het restauratiewerk dezer kerk worden begroot op circa één miljoen gulden. De kerkeraad der waalse gemeente heeft tot een aantal personen en instanties de opwekking doen uitgaan om het restauratiefonds te steunen. Mogelijk interesseren zich ook leden van Oud-Utrecht voor het gironummer 1412 van de Twentsche Bank N.V. te Utrecht, waar de restauratiecommissie haar rekening heeft.